

از مراجعه به منابع موجود تاریخی چنین بر می آید که کلمه "اسپاران" بطلمیوس، "سپاهان" پهلوی و "اصفهان" عرب و "اصفهان" امروز لفظی قدیمی است و به احتمال قریب به یقین کلمه ای پهلوی است و ریشه قدیمی تر از پهلوی آن مکشوف نیست. در عهد اشکانیان اصفهان مرکز و پایتخت یکی از ایالت های وسیعی بود که تحت فرمان ملوک اشکانی قرار داشت. در دوره ساسانیان، اصفهان محل سکونت و قلمرو و نفوذ "اسپوهران" یا اعضای هفت خانواده بزرگ ایرانی که مشاغل عمده و مناسب سلطنتی در اختیار داشتند، بود. بعد از اسلام، اصفهان مانند دیگر شهرهای ایران تا اوایل قرن چهارم تحت سلطه اعراب بود و در زمان منصور خلیفه عباسی، مورد توجه قرار گرفت و به حاکم این شهر دستور داده شد در عمران و آبادانی آن کوشا باشد. در سال ۳۱۹ هـ. ق. مرداویج زیاری اصفهان را متصرف شد و آن را به پایتختی برگزید و جشن سده را هرچه باشکوه تر در این شهر برپا کرد. در سال ۳۲۷ هـ. ق. اصفهان به تصرف رکن الدوله دیلمی در آمد و آن را به پایتختی انتخاب کرد و اصفهان دوباره رونق خود را گرفت. در سال ۴۴۳ هـ. ق. اصفهان به دست طغرل پادشاه سلجوقی فتح شد. در سال ۶۳۹ هـ. ق. تحت سلطه مغولها قرار گرفت. پس از بازگشت سپاه مغول شهر اصفهان مجدداً رونق یافت. سقوط شهر اصفهان و انقراض سلسله صفویه که پس از ۶ ماه محاصره به دست محمود افغان، انجام گرفت. با سقوط شهر اصفهان سلسله صفوی نیز منقرض شد و اصفهان دچار انحطاط شد. در دوران زندیه و قاجاریه پایتخت کشور به شیراز و تهران انتقال یافت در زمان قاجار پسر ناصرالدین شاه، ظل السلطان زمین و مصالح و آثار تاریخی شهر را به مردم می فروخت و می خواست به هر ترتیبی که شده مخارج قشون خود را که از واحدهای بسیار قوی و منظم کشور بود، تأمین کند. از ویژگی های اقتصادی شهر اصفهان در دوره قاجار، درآمد ناچیز زمین و عدم امنیت ملاکین بود. در دوره پهلوی با توجه به شرایط تاریخی و جغرافیایی، شهر اصفهان مورد توجه قرار گرفت، در بازسازی آثار تاریخی آن کوشش هایی به عمل آمد و توسعه صنعتی شهر و منطقه آغاز شد. اصفهان یکی از شهرهای بزرگ و سیاحتی ایران است.

بنا و یادمانهای تاریخی

آرامگاه پیر بکران

در ۳۰ کیلومتری جنوب غربی اصفهان در روستای پیربکران، یک اثر مذهبی، تاریخی و هنری وجود دارد که از نمونه های عالی آثار قرن هشتم ایران به شمار می رود. بنای مزبور شامل ۳ قسمت است. اول رواق بقعه، دوم صحن بقعه، سوم آرامگاه پیربکران که در ضلع شمالی بقعه و متصل به اتاقی محفوظ که ظاهراً محل تدریس و ریاضت محمد بکران بوده است. کتیبه ای در

آرامگاه وجود دارد که شامل سوره (فاتحه) و آیاتی از سوره (سین) است و در ذیل آن ها، کتیبه تاریخی سنگ آرامگاه به تاریخ سال ۷۰۳ هـ. ق وجود دارد.

آرامگاه بابا رکن الدین

در ضلع جنوبی زاینده رود و مجاور جاده قدیم شیراز، در قبرستان قدیمی اصفهان - تخت پولاد - آرامگاه یکی از عرفای مشهور قرن هشتم هجری به نام بابارکن الدین مسعود بن عبدالله بیضاوی واقع شده است که در تاریخ یکشنبه ۲۶ ربیع الاول سال ۷۶۹ هـ. ق وفات یافته و در این مکان دفن شده است.

آرامگاه بابا قاسم

این بنا در طرف غرب خیابان هاتف اصفهان و در حدود پانصد متری مسجد جامع عتیق در کوچه باباقاسم قرار دارد. بر اساس اسناد موجود می توان گفت محمد - معروف به باباقاسم - از عرفا و صلحای ربانی و علمای قرن هشتم هجری قمری بوده است.

آرامگاه میرفندرسی

آرامگاه میرفندرسی از عرفا و حکمای معروف عهد صفویه در "تکیه میر" تخت فولاد اصفهان واقع شده است

آرامگاه شاهزادگان

در مجاورت یکی از زیارتگاه های اصفهان به نام "بستی فاطمه" بقعه شاهزادگان واقع شده است. مدفونین این بقعه، نوادگان دختری شاه عباس اول و فرزندان "عیسی خان" قورچی باشی هستند که به دستور شاه صفی به قتل رسیده اند. نام مقتولین بر سنگ مزار آن ها منقور است.

آرامگاه واله

"آقا محمد کاظم واله" از شعرا و اعظم اصفهان در دوره سلطنت فتحعلی شاه قاجار بوده است که در سال ۱۲۲۹ هجری قمری در گذشته و بر مزار او بقعه ای بنا شده است. آرامگاه واله در حاشیه خیابان فیض واقع است.

آرامگاه صائب تبریزی

صائب تبریزی، شاعر بلند پایه سبک هندی در سال ۱۰۰۶ متولد و در سال ۱۰۸۱ هـ. ق در اصفهان در گذشت و در باغ شخصی خود، به نام باغ تکیه مشرف به شهر نیاسر، به خاک سپرده شد.

آرامگاه همای شیرازی

آرامگاه همای شیرازی از شاعران و نویسندگان و عارفان ایرانی در قرن ۱۳ هجری در پایین یکی از جزرهای شرقی ایوان شمالی بقعه امام زاده احمد قرار دارد .

آرامگاه مجلسی

این آرامگاه ، در گوشه شمال غربی مسجد جامع اصفهان واقع شده و مدفن چند تن از علمای بزرگ شیعه از جمله آخوند ملا محمدتقی مجلسی و فرزندش آخوند ملا باقر مجلسی - صاحب بحارالانوار - است .

آرامگاه میرعماد

این آرامگاه در مسجد مقصود بیک اصفهان واقع شده است . میر محمد بن حسین حسینی سیفی قزوینی ، ملقب به عمادالملک و مشهور به میر ، خطاط معروف ایرانی (۹۶۱ - ۱۰۲۴ هـ . ق) و یکی از بزرگترین نویسندگان خط نستعلیق زمان خود بوده است گردشگاه و باغ های تاریخی چهارباغ

اصفهان در سال ۱۰۰۶ هجری رسماً به پایتختی شاه عباس اول انتخاب شد و بنا به دستور شاه عباس از محل دروازه دولت تا دامنه کوه صفه، خیابان طویل و عریض مشجری تحت عنوان چهارباغ احداث شد تا به عنوان گردشگاه خانواده سلطنتی و درباریان استفاده شود. باغ های مشهور چهارباغ عبارت بودند از : باغ تخت ، باغ طاووس خانه ، باغ کاج ، باغ پهلوان ، باغ بابا امیر ، باغ توپخانه ، باغ نسترن ، باغ چهل ستون ، باغ بلبل یا بهشت

کاخ چهل ستون

باغ چهل ستون که بالغ بر ۶۷۰۰۰ متر مربع مساحت دارد ، در دوره شاه عباس اول احداث شده است و در وسط این باغ ، عمارت چهل ستون قرار دارد . در زمان شاه عباس دوم در این بنا تغرات کلی پدید آمد و تالار آینه و تالار هجده ستون و دو اتاق شمالی و جنوبی تالار آینه و ایوان های طرفین سرسرای پادشاهی و حوض بزرگ مقابل تالار با کلیه تزئینات نقاشی و آینه کاری و کاشی کاری دیوارها و سقف ها به آن افزوده شده است. قسمت های جالب و دیدنی کاخ چهل ستون به شرح زیر است :

- سقف باشکوه نقاشی شده تالار هجده ستون و سقف آینه کاری تالار آینه و مدخل آینه کاری تالار جلوس شاه عباس دوم
- ستون های عظیم تالارهای هجده ستون و تالار آینه

- شیرهای سنگی چهارگوشه حوض مرکزی تالار و آزاره های مرمری منقش اطراف که معرف صنعت حجاری دوره صفویه است
- تزئینات عالی طلاکاری سرسرای پادشاهی و اتاق های طرفین تالار آینه و تابلوهای بزرگ نقاشی تالار پادشاهی که تصویر شاهان صفوی را نشان میدهد.

- تصویری از شاه عباس اول باتاج مخصوص و مینیاتورهای دیگری در اتاق گنجینه که در مرمت سال های ۱۳۳۴ و ۱۳۳۵ خورشیدی از زیر گچ خارج شده است .

- آثار پراکنده ای از دوران صفویه مانند سردر "مسجد قطبیه" و سردرهای "زاویه درکوشک" و آثاری از "مسجد درب جوباره" یا "پیر پینه دوز" و "مسجد آقاسی" که بر دیوارهای ضلع غربی و جنوب غربی باغ نصب شده است . کاخ چهل ستون به موجب اشعاری که در جبهه تالار از زیر گچ خارج شده به "مبارک ترین پتجمین سال سلطنت شاه عباس دوم بنا شده است . شیر ها و مجسمه های سنگی اطراف حوض و داخل باغچه ها تنها آثاری است که از دو قصر با شکوه دیگر دوره صفوی یعنی آینه خانه و عمارت سرپوشیده باقی مانده و بعد ها به این محل آورده شده است . اگرچه انعکاس ستون های بیست گانه تالارهای چهل ستون در حوض مقابل عمارت مفهوم چهل ستون را القا میکند ولی در حقیقت واژه چهل در نام این عمارت نشانه کثرت است و وجه تسمیه عمارت مزبور به علت تعدد ستون های آن است .

کاخ هشت بهشت

عمارت تاریخی هشت بهشت نمونه ای از کاخ های محل سکونت آخرین سلاطین دوره صفوی است که در دوره "شاه سلیمان" (۱۰۸۰ هـ . ق) بنا شده است . از باغ وسیع (هشت بهشت) وسعت زیادی باقی نمانده ، ولی قصر تاریخی آن هنوز اثری ارزنده و جالب توجه است .

از آثار قابل توجه این قصر که نماهای خارجی را تزیین کرده است کاشی کاری هایی است که انواع حیوانات و پرند و درنده و خزنده را نشان میدهد .

در دهه اخیر پارک مجلل و زیبایی به همت شهرداری اصفهان در اطراف این کاخ تاریخی طراحی و ساخته شده است که در حال حاضر از گردشگاههای مشهور شهر اصفهان است .

عمارت عالی قاپو

این قصر که در عهد صفویه (قصر دولتخانه یا دولتخانه مبارک نقش جهان) نام داشت نمونه منحصر به فردی از معماری کاخ های عهد صفوی است که در اوایل قرن یازدهم هجری به امر شاه عباس اول ساخته شده است . شاه صفوی ، سفیران و شخصیت های عالیقدر را در این کاخ به حضور می پذیرفت .

عالی قابو دارای پنج طبقه ساختمان است و هر طبقه تزئینات ویژه ای دارد . با آنکه بعد از دوره صفویه به تزئینات بناها خرابی ها و لطامات جبران ناپذیری وارد آمده است ولی هنوز شاهکارهایی از گچبریها و نقاشیهای عهد صفویه را در بر دارد و تماشاکنندگان را به تحسین و امیدارد .

مینیاتورهای هنرمندانه رضا عباسی، نقاش معروف عهد شاه عباس (که آسیب فراوان دیده اند) نقاشی های گل و بوته ، شاخ و برگ ، اشکال وحوش و طیور و گچ بری های زیبای آن به شکل انواع جام و صراحی در تاق ها و دیوارها تعبیه شده است و شاه صفوی و مهمانان او ، از تالار همین عمارت مناظر بازی چوگان ، چراغانی ، آتش بازی ها و نمایش های میدانی را تماشا می کردند.

تالار اشرف

ساخت و احداث این عمارت که در اندرون کاخ سلطنتی صفوی جای داشت به شاه عباس دوم نسبت داده می شود و انتساب آن به اشرف هیچ ارتباطی با اشرف افغان ندارد. این بنا تقریباً با چوب بست ساخته شده است بام آن مسطح و برپایه های بلند ضخیم پوشیده از طلا نهاده شده است ، سقف آن با قطعات چوب متصل به هم تزئین شده و در بخش های مختلف آن نظیر بقیه قسمتها ، برق طلا می درخشد . گفته می شود ، تالار اشرف در اواخر سلطنت شاه سلیمان و یا در عهد سلطنت شاه سلطان حسین ساخته شده است.

مدرسه شمس آباد

این مدرسه از مدارس طلبه نشین دوره ” شاه سلطان حسین “ صفوی است که در محله ” شمس آباد “ اصفهان واقع شده است و به وسیله یکی از رجال آن دوره به نام ” آقا میر محمد مهدی “ تاجر عباس آبادی ، در سال ۱۱۲۵ هجری قمری بنا شده است .
مدرسه کاسه گران

این مدرسه طلبه نشین نیز از بناهای دوره شاه سلیمان صفوی است که در بازار ” ریسمان “ اصفهان واقع شده است. این مدرسه تزئینات گچ بری و کاشی کاری های زیبایی دارد و به وسیله یکی از رجال آن دوره به نام ” آقا میر محمد مهدی “ ملقب به ” حکیم الملک “ در سال ۱۱۰۵ هجری قمری بنا شده است . کتیبه های داخلی مدرسه سال ۱۰۱۳ هجری قمری را نشان می دهد .

منار جنبان

این بنا به صورت یک بقعه و دو مناره است که بر روی قبر (عمو عبدالله) از زاهدان و صلحای معروف قرن هشتم هجری بنا شده است و سنگ قبر آن تاریخ ۷۱۶ هـ. ق. مقارن با اواخر سلطنت (اولیجاتیو) ایلخان مغول را نشان می دهد. ایوان منار جنبان یکی از نمونه های ابنیه سبک مغولی ایران است که از آن دوره کاشی کاری هایی نیز به یادگار دارد. مناره ها بعداً و احتمالاً در اواخر عصر صفویه به ایوان مزبور اضافه شده است و با حرکت دادن یکی از آنها دیگری نیز حرکت میکند. نکته جالب در این بنا قدیمی آن است که وقتی یکی از مناره ها به حرکت در آید نه تنها مناره دیگر به حرکت در می آید بلکه تمامی این ساختمان مرتعش می شود. در حال حاضر، از این اثر تاریخی بشدت مراقبت می شود.

مناره دارالضیاء

دو مناره معروف به مناره های "دارالضیافه" که "دارالضیاء" نیز گفته شده است، در محله "جوباره" اصفهان واقع شده اند و از بناهای قرن هشتم هجری اند. کتیبه مناره ها فرو ریخته است و نمی توان سال قطعی ساختمان آن ها را دریافت. این دو مناره تزئینات کاشی کاری نیز دارند و چنان که از نام آن ها پیداست، سردر مهمان سرای مشهوری بوده اند که به امیر یا حکمران یا پادشاهی در قرن هشتم تعلق داشته است.

مناره باغ قوشخانه

این مناره را (طوقجی) و به واسطه مجاورت آن با "آرامگاه علی بن سهل" مناره علی بن سهل نیز گویند. این مناره در منتهی الیه شمالی محله جوباره واقع شده و از بناهای قرن هشتم هجری است. این مناره دارای تزئینات کاشی کاری است و قسمتی از تارک مناره و تزئینات کاشی کاری آن فروریخته است. وجه تسمیه آن به قوشخانه، به مناسبت مجاورت آن با یکی از باغ های سلطنتی دوره شاه عباس اول صفوی است که گویا بازهای شکاری پادشاهان صفوی در این باغ نگهداری می شده اند.

مناره چهل دختر

یکی از آثار جالب دوره سلجوقی در اصفهان مناره چهل دختر است که با تزئینات آجری و کتیبه های کوفی آراسته شده است، این مناره را "ابوالفتح نهوجی" در سال ۵۰۱ هجری بنا کرده است. نهوج از توابع اردستان و سال ۵۰۱ مقارن با سومین سال پادشاهی سلطان محمدبن ملکشاه سلجوقی است که در آن زمان اصفهان پایتخت سلسله سلجوقی بوده است.

مناره ساربان

این مناره در شمال محله (جوباره) و در قسمت یهودی نشین اصفهان واقع شده است و از زیباترین مناره های عهد سلجوقی است که در قرن ششم هجری بنا شده است و تزئینات آجری و کاشی کاری دارد. این مناره حدوداً ۵۴ متر ارتفاع دارد.

مناره زیار

این مناره در دهکده (زیار) در ۳۰ کیلومتری شرق اصفهان و در ساحل جنوبی زاینده رود واقع شده و تزئینات آجری زیبایی دارد. زمان ساخت آن را قرن ششم هجری می دانند. نام زیار که به محل استقرار این مناره اطلاق می شود، به احتمال قوی ، با دوره حکمرانی مرداویج زیاری ارتباط دارد که در آغاز قرن چهارم ، شهر اصفهان پایتخت وی بوده است و در ساحل زاینده رود قصرهایی برای سکونت و مراکز اداری حکومت وی بنا شده بود .

مناره راهروان

این مناره که در خارج از شهر اصفهان قرار دارد، یکی از آثار قرن ششم هجری است که تاریخ بنای آن را بعد از مناره های ”مسجد علی“ و ”ساربان“ حدس زده اند. این مناره از مناره های زیبای عهد سلاجقه است .

قلعه فارفا آن

این قلعه در قریه ”فارفا آن“ رویدشت اصفهان واقع شده است و دژی است که در عهد ساسانیان بنا گردیده است. ” فارفا آن “ در قدیم یکی از شهرهای حاکم نشین اصفهان به شمار می آمد.

کاروان سرای مهیار

این کاروان سرا که در ۵۲ کیلومتری جنوب اصفهان و در دهکده ای به همین نام قرار گرفته است ، به صورت چهار ایوانی و به شکل مستطیل بنا شده است . این کاروانسرا به احتمال زیاد ، در زمان شاه اسماعیل بنا گردیده است . اهمیت دیگر آن در بناهای متعدد آن مانند آسیاب ، نانوايي ، قهوه خانه وبازار است که در مجموع یک شهرک کوچک رادر این جاده تشکیل می داده است.

پل الله وردی خان (سی و سه پل)

این پل که در نوع خود شاهکار بی نظیری از آثار دوره شاه عباس اول صفوی است، به هزینه و نظارت سردار معروف او ” الله وردی خان “ بنا شده است. این پل به نام های ”سی و سه چشمه“، ”چهار باغ“، ” جلفا “ و بالاخره ” زاینده رود “ معروف است . تاریخ بنای این پل را شیخ علی نقی کمره ای شاعر زمان شاه عباس در یک قطعه شعر به ماه تاریخ ، سال ۱۰۰۵ هجری ذکر

کرده است. این سال مقارن ایامی است که خیابان چهارباغ نیز احداث شده است . این پل در حدود ۳۰۰ متر طول و ۱۴ متر عرض دارد و طولانی ترین پل بر روی زاینده رود است . در دوره صفویه مراسم جشن آبریزان یا آبپاشان در کنار این پل صورت می گرفت . در سفر نامه های سیاحان اروپایی آن دوران به برگزاری این جشن اشاره شده است . آرامنه جلفا هم مراسم خاج

شویان خود را در محدوده همین پل برگزار می کرده اند. این پل یکی از شاهکارهای معماری و پل سازی ایران محسوب میشود و از زیبایی و عظمت منحصر بفردی برخوردار است.

پل خواجه

پل خواجه یا ” پل شاهی “ که از اواخر دوره تیموری شالوده هایی داشته است، به امر شاه عباس دوم در سال ۱۰۶۰ هجری به صورت امروزی آن ساخته شد. غرفه های آن با تزئینات کاشی کاری و نقاشی پوشیده شده است. پل خواجه به هنگام طغیان آب زاینده رود، منظره ای دیدنی می یابد. برای اقامت موقتی شاه صفوی و خانواده او در وسط پل ساختمان مخصوصی که به نام ” بیگلر بیگی “ شهرت دارد، بنا شده است. این ساختمان هم اکنون نیز وجود دارد. اتاق های آن دارای تزئینات نقاشی است. نام اصلی این پل در مآخذ دوران صفوی، پل شاهی آمده است. و خواجه نامی است که طی دو قرن اخیر به مناسبت مجاورت با محله خواجه به آن اطلاق شد.

نام این پل هیچ ارتباطی به نام شاعر قرن هشتم هجری یعنی خواجهی کرمانی ندارد. این پل در سالهای نه چندان دور به نامهای ” پل شیراز “ و ” پل بابا رکن الدین “ معروف بوده است.

پل شهرستان

این پل در ناحیه ” جی “ قدیم و ۴ کیلومتری شرق اصفهان واقع شده و قدیمی ترین پلی است که بر زاینده رود احداث شده است. پل شهرستان از نظر معماری فوق العاده جالب توجه است و به عقیده باستان شناسان اساس و بنیاد آن به دوره ساسانیان مربوط است؛ ولی ساختمانهای روی پل از نحوه معماری دوره اسلامی متأثر گردیده اند.

پل مارنان

نام این پل که در اصل ” ماربین “ نام داشته، از کلمه ” مهریین “ اوستایی اخذ شده است. قرن ها قبل از ظهور زرتشت، معبد مهرپرستان بر فراز کوه سنگی قرار داشت. نام این بلوک در دوره ساسانیان مهریین بود و در طول مدت ۱۴ قرن دوره اسلامی به ” ماربین “ معروف شد. پل مارنان واسطه اتصال دو ساحل شمالی و جنوبی رودخانه در غربی ترین سمت شهر اصفهان بود.

جاذبه های طبیعی

آبشار شالورا

این آبشار در ۶۵ کیلومتری غرب اصفهان و در نزدیکی روستای جو میهن قرار دارد.

این آبشار که در ۹۰ کیلومتری غرب اصفهان و در ارتفاعات دالانکوه قرار دارد، از آب شدن برف های دالانکوه به وجود آمده است و در بهار منظره بسیار زیبایی ایجاد می کند.

چشمه آب معدنی ورتون

در ۴۳ کیلومتری جاده اصفهان به یزد جاده ای فرعی وجود دارد که پس از طی ۱۸ کیلومتر به ناحیه ورتون می رسد. بعد از ورتون در فاصله ۱۲ کیلومتری، چشمه های معدنی ورتون قرار گرفته اند. در این منطقه حمام هایی به سبک دوره صفویه است که اکثراً مخروبه اند و برخی از آنها که سالم است مورد استفاده مردم قرار می گیرد. آب گرم ورتون از دسته آب های کلروره بی کربناته و سولفات گرم است. خواص درمانی استحمام در این آب عبارت است از: تسکین دهندگی دردهای عصبی و رماتیسمی. این آب در صورت نوشیدن باعث ازدیاد ترشح معده می گردد. به سبب وجود سولفات سدیم در ترکیب آن، این آب خاصیت ملین دارد و سرانجام وجود آهن در ترکیب آن، در درمان کم خونی مؤثر است.

اماکن زیارتی و مذهبی

مسجد جامع عباسی (مسجد شاه)

ساختمان مسجد جامع عباسی، در ضلع جنوبی میدان تاریخی اصفهان در سال ۱۰۲۰ هجری قمری به فرمان شاه عباس اول در بیست و چهارمین سال سلطنت وی شروع شد. کتیبه سردر مسجد به خط ثلث "علیرضا عباسی" در سال ۱۰۲۵ نگاشته شده و حاکی از آن است که شاه عباس این مسجد جامع را از مال خالص خود بنا کرده و ثواب آن را به روح جد اعظم خود "شاه طهماسب" اهدا نموده است، در ذیل این کتیبه، کتیبه دیگری است که از استاد علی اکبر اصفهانی (مهندسی معمار مسجد) تجلیل شده است.

مسجد شیخ لطف الله

این مسجد بی نظیر شاهکار دیگری از هنر معماری و کاشی کاری قرن یازدهم هجری قمری است که به فرمان شاه عباس اول در مدت ۱۸ سال ساخته شده است. ساخت سردر معرق آن در سال ۱۰۱۱ هـ. ق اتمام یافت و ساختمان تزئینات آن در سال ۱۰۲۸ هجری قمری به اتمام رسیده است. کتیبه سردر آن به خط ثلث علیرضا عباسی و به تاریخ سال ۱۰۱۲ هجری قمری است معمار و بنای مسجد "استاد محمدرضا اصفهانی" است که نام او در داخل محراب زیبای مسجد در لوحه کوچکی ذکر شده است. باستان شناسان خارجی در مورد عظمت معماری این مسجد گفته اند: "به سختی می توان این بنا را محصول دست بشر

دانست . “ شیخ لطف الله از علمای بزرگ شیعه و از مردم ” میس “ از قراء ” جبل عامل “ در لبنان امروزی بود که به دعوت شاه عباس اول در اصفهان اقامت گزید. این مسجد به منظور تجلیل از او احداث گردید.

مسجد و مناره برسیان

این مسجد در ۴۲ کیلومتری شرق اصفهان واقع شده و یک اثر خالص سلجوقی است. مناره آن را در سال ۴۹۱ و محراب آن را در سال ۴۹۸ هجری قمری ساخته شده است. تزئینات آجری داخل مسجد شبیه به گنبد تاج الملک در مسجد جمعه اصفهان است و به احتمال قوی معمار هردو بنا یکی بوده است .

مسجد گار

این مسجد که از دوره سلاجقه است در دهکده ” گار “ که امروزه آن را ” جار “ تلفظ می کنند و در جنوب بستر زاینده رود واقع شده است قرار دارد. از این مسجد جز ویرانه هایی باقی نمانده است ولی مناره آن وضع خوبی دارد و به موجب کتیبه کوفی موجود در آن , در سال ۵۱۵ هـ . ق به وسیله شخصی به نام ” سید الروساء ابوالقاسم “ بنا شده است .

مسجد سرخی

این مسجد کوچک که نماز خانه آن در سالهای اخیر بازسازی شده است در سال ۱۰۱۴ هـ . ق توسط خلف نامی که سفره چی شاه عباس اول بود بنا گردیده است . در گذشته این مسجد را مسجد سفره چی می نامیدند . ولی کلمه سفره چی در طول زمان به سرخی تبدیل شده است . سردر این مسجد حاوی کتیبه ای است به خط ثلث که با کاشی معرق سفید به زمینه ای به رنگ آبی نوشته شده است .

مسجد لبنان

این مسجد در حاشیه غربی اصفهان و در محله لبنان از محلات قدیمی شهر اصفهان واقع شده است . از آثار تاریخی آن جز چند قطعه گچبری از قرن هشتم و چند قطعه کاشی کاری از دوره شاه سلیمان به خط (امامی) و لوح سنگی سردر , چیز دیگری باقی نمانده است . منبر قدیمی این مسجد از نمونه های جالب توجه عهد صفویه است . گنبد و مناره کاشی کاری شده این مسجد از الحاقات نیم قرن اخیر است .

مسجد رکن الملک

این مسجد به وسیله (میر سلیمان خان شیرازی) ملقب به ” رکن الملک “ در ابتدای تخت فولاد اصفهان بنا شده و یکی از بناهای مشهور دوره قاجاریه است . سردر , گنبد و داخل آن با تزئینات کاشی کاری آراسته شده و آرامگاه ” رکن الملک “ در

یکی از اتاق های سرسرای ورودی صحن آن قرار دارد . کتیبه های این مسجد و مدرسه کوچک متصل به آن که تاریخ سال های ۱۳۱۹ تا ۱۳۲۵ هجری قمری را دارد , دارای اشعار فارسی است که در اطراف صحن مسجد با کاشی کاری زیبا بسته اند .

مسجد اریزان

مسجد اریزان که سال ها به دست فراموشی سپرده شده بود , بسیار زیباتر از دوبنای مساجد کاخ و دشتی است و داخل آن با تزئینات گچ بری نیز آراسته شده است . طی سال های اخیر , تعمیراتی در این مسجد به عمل آمده است.

مسجد قطیبه

این مسجد , در دوره "شاه طهماسب اول" به وسیله "قطب الدین علی باب الدشتی" بنا شده است . سردر زیبای این مسجد را برای محافظت به باغ چهل ستون انتقال داده اند. در کتیبه آن , سال ۹۵۰ هـ. ق ثبت شده است .

مسجد سین

این مسجد در ۲۴ کیلومتری شمال اصفهان واقع شده و از آثار دوره سلاجقه است. به موجب یک کتیبه خط کوفی موجود, مسجد را "ابوغالب یحیی" در سال ۵۲۹ هجری قمری بنا کرده است. مناره مسجد "سین" در سال ۵۲۹ هـ. ق. بنا گردیده است. مناره مسجد "سین" در سال ۵۲۶ هـ. ق. به وسیله "ابو اسماعیل محمد" بنا شده است .

مسجد اشترجان (اشترگان)

این مسجد در دهکده "اشترگان" لنجان که امروزه اشترجان تلفظ می شود و تا شهر اصفهان ۳۸ کیلومتر فاصله دارد واقع شده است. سردر مسجد آن ۱۳ متر ارتفاع دارد و با کاشی های سبک اوایل قرن هشتم هجری قمری و تزئینات گچبری به شیوه همان دوره , آراسته شده است . مناره های این مسجد مانند منارجنبان متحرک است. تاریخ ساختمان سال ۷۱۵ هـ. ق. و بانی آن " فخرالدین محمدبن محمد اشترجانی " است .

مسجد جارچی

این مسجد در بازار بزرگ اصفهان واقع شده است و داخل آن تزئینات کاشی کاری معرق دارد . کتیبه سردر آن نام (شاه عباس اول) و (ملک سلطان جارچی باشی) را که بانی ساختمان مسجد بود دربردارد و سال ۱۰۱۹ هـ. ق. در آن ذکر شده است .

جارچی باشی کسی بود که فرمان های شاهان صفوی را در میدان های شهر به اطلاع مردم می رساند .

مسجد ایلچی

این مسجد در محله (احمدآباد) اصفهان واقع شده است این بنا در دوره سلطنت شاه سلیمان صفوی بنا گردیده است و سردر و قسمت هایی از داخل آن کاشی کاری شده است .

امامزاده اسماعیل

در حاشیه شرقی خیابان هاتف که قدیمیترین قسمت شهر اصفهان است، مجموعه جالب توجهی وجود دارد مشتمل بر یک مسجد بسیار قدیمی به نام شعیا و مقبره امام زاده اسماعیل که رواق و سردر صحن و گنبد زیبا و آجری بزرگ آن که از نوع گنبد های چهارسوی اصفهان است، جلب توجه می کند . این مجموعه نفیس نمونه ای از معماری و تزئینات عهد سلجوقی و صفوی است

امامزاده جعفر

بقعه ” جعفریه “ که از بناهای قرن هشتم ، با تاریخ ۷۲۵ هجری قمری است در حاشیه خیابان هاتف روبه روی امام زاده اسماعیل قرار گرفته است. این بنا همانند یک برج آجری است که نمای خارجی گنبد و اطراف آن با کاشی کاری و کتیبه های زیبایی تزئین یافته است.

امامزاده ابراهیم

بنای امام زاده ابراهیم در ۲۴ کیلومتری شرق اصفهان در روستای زمان آباد برخوردار واقع شده است . این امام زاده صحنی وسیع با اتاق هایی در اطراف دارد . این امام زاده به حضرت موسی بن جعفر (ع) منسوب است .

بقعه هارون ولایت

بقعه هارون ولایت در دوره شاه اسماعیل اول صفوی و در سال ۹۱۸ هـ ق به دستور یکی از امرای مشهور او به نام ”دورمیش خان“ و با نظارت وزیر او ” میرزا شاه حسین اصفهانی “ بنا شده است. نام ” دورمیش خان “ سردار مشهور شاه اسماعیل و ” حسین “ که اشاره ای به نام میرزا شاه حسین وزیر است . ” هارون ولایت “ از دوره صفویه به بعد همواره از زیارتگاه های مورد علاقه مردم اصفهان مخصوصاً مردم روستاها بوده است. صاحب مدفن را از اولاد حضرت امام علی النقی (ع) ذکر کرده اند .

بقعه ستی فاطمه

یکی از اماکن مقدس اصفهان به نام ستی فاطمه، در مجاورت بقعه شاه زادگان قرار دارد. بقعه ستی فاطمه، مقبره و ضریح دارد و معروف است که شخص مدفون در این آرامگاه ، فاطمه صغری بنت حضرت امام موسی بن جعفر (ع) است. ساختمان صحن و بقعه آن از دوره صفویه به یادگار مانده است .

بقعه شاه سید علی اکبر

این بقعه که در ۱۸ کیلومتری شمال شرقی شهرضا واقع شده ، از آثار دوره صفویه است و کتیبه زیبای کاشی کاری شده ای دارد . ضریح آن در گوشه ای از بقعه ، متصل به دیوار جنوبی آن ، نصب شده و تزئینات آن مثبت کاری ساده و با مشبک های برنجی است که در سال ۱۲۵۱ هجری قمری ساخته شده است .

بقعه شاه رضا

زیارتگاه شاه رضا در مسیر اصفهان به شیراز ، در ۸۴ کیلومتری جنوب اصفهان واقع شده است . تزئینات کاشی کاری گنبد آن ابتدا در زمان صفویه صورت گرفته است سپس در قرن سیزدهم هجری قمری تعمیر و تجدید بنا شده است و داخل آن نیز با تزئینات آینه کاری آراسته شده است . این امام زاده ، زیارتگاه عمومی مردم ” شهرضا “ و دهات اطراف آن است .

کلیسای بیت اللحم

این کلیسا در میدان جلفا ، به فاصله کمی از کلیسای مریم قرار دارد . ساختمان آن را یکی از آرامنه نیکوکار آن دوره به نام ” خواجه پطرس ولی جانیان “ احداث کرده است . تصویر او در دیوار کلیسا جای داده شده است .

کلیسای وانک

این کلیسا بزرگ ترین و زیباترین کلیسای جلفای اصفهان است که از نظر تزئینات و نقاشی های فضای داخلی بسیار جالب توجه است. تاق کلیسای وانک که در زبان ارمنی کلیسای اعظم معنی می دهد از نظر طلاکاری سقف و سطح داخلی گنبد و نقاشی های تاریخی یکی از زیباترین کلیساهای جلفای اصفهان است و در نوع خود بی نظیر است. این کلیسا به نامهای ” سن سو “ و ” دوآمناپرکیج “ نیز معروف شده است. کتیبه تاریخی ناقوس ، نامهای شاه سلطان حسین و خلیفه بزرگ و بانی ساختمان را در بردارد . این کتیبه به زبان و خط ارمنی است و در سال ۱۷۰۲ میلادی در آنجا نصب شده است .

موقعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی استان

استان اصفهان با مساحتی حدود ۱۰۵۹۳۷ کیلومتر مربع بین ۳۰ درجه و ۴۳ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۷ دقیقه عرض شمالی خط استوا و ۴۹ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۳۱ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد . این استان که در مرکز ایران واقع شده است از شمال به استانهای مرکزی ، قم و سمنان ؛ از جنوب به استانهای فارس و کهگیلویه و بویراحمد ؛ از شرق به استانهای لرستان و چهارمحال بختیاری محدود است . بر اساس آخرین تقسیمات کشوری ، این استان دارای ۱۷ شهرستان ، ۶۰ شهر ، ۳۷ بخش و ۱۱۶ دهستان و مرکز آن اصفهان است .

در ادوار پیش، اصفهان نقش پلی را داشت که قسمت‌های کم ارتفاع شرق فلات ایران را با سرزمین‌های کوهستانی غرب مرتبط می‌ساخت و برای اطراق سرمازدگان کوهستان غرب و گرم‌زدگان و خستگان هوای خشک شرق، محل مناسب و مطلوبی بود. از اصفهان قبل از اسلام، یعنی دوره حکومت مادها و دوره شاهنشاهی هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان اطلاعات زیادی در دست نیست و از آن دوره‌ها، آثار قابل توجهی بر جای نمانده است. آنچه مسلم است، استقرار جلگه اصفهان در میان بیابان‌ها و کوه‌های خشک مرکزی ایران از یک طرف و اهمیت و موقعیت ارتباطی خاص آن در مرکز فلات پهناور ایران از طرف دیگر، تاریخ و سابقه آن را به سابقه و قدمت کشور ایران مرتبط کرده است. پیش از برپایی پادشاهی مادها، اصفهان حد شرقی ممالکی بوده است که بابلی‌ها از آن اطلاع داشته‌اند و به احتمال قوی جزو ناحیه (انزان) یا (انشان) بوده است.

استان اصفهان یکی از بزرگترین مراکز تولید انواع مختلف صنایع دستی ایران محسوب می‌شود. این استان از قدیم‌الایام مهد هنرهای زیبا و صنایع ظریفه بوده است. تزئینات آجری، کاشی‌کاری، گچ‌بری و انواع خط در آثار تاریخی اصفهان، از حدود قرن‌ها پیش تا دوره معاصر، بر اطراف و جوانب مناره‌ها و داخل و خارج مساجد، قصرها و هنرهای زری دوزی و قلم‌کاری، ترمه و نقره‌کاری و تذهیب و تحریر انواع کتاب، قرآن و قطعات نگارگری و نقاشی جملگی به مرکزیت هنری اصفهان گواهی می‌دهند.

سیم‌کشی، زرکشی، زربافی، گلابتون دوزی، پولک دوزی، زنجیره بافی، قالی بافی و نساجی از صنایع دستی رایج اصفهان است. این صنایع در عهد شاهان صفوی رونق فراوان داشت. در دوران قاجاریه، بازار صنایع دستی در اصفهان از رونق افتاد. ولی بعد از انقلاب مشروطه باز توسعه یافت. به طور کلی طرح و نقش عموم مصنوعات دستی اصفهان اعم از فرش و قلمکار و ظروف قلم‌زنی و کاشی، دوختنی‌های روی پارچه تحت تاثیر طرح‌های تزئینی دوران صفویه قرار دارد و طراحان اصفهان، به نسبت قدرت درک و مهارت خود از آثار قدیمی اقتباس می‌کنند و با خلاقیت خود، آنها را زیباتر می‌سازند. در حال حاضر اهم صنایع دستی استان عبارتند از:

قالی بافی:

اصفهان در زمان صفویه یکی از مراکز عمده قالیبافی بود. در این شهر تعداد زیادی کارگاه وجود داشت که در آن قالیهای زر بفت بافته می‌شد. اصفهان در فتنه افغان آسیب فراوان دید و تعداد بسیاری از هنرمندان و صنعتگران خود را از دست داد ولی پس از چندی توانست رونق اولیه خود را به دست آورد. در زمان قاجاریه قالی بافی اصفهان دوباره احیاء شد. در جنگ جهانی اول

اصفهان یکی از مراکز عمده تهیه قالیچه بود و پس از آن نیز بحرانهای زیاد اقتصادی تاثیر در کار قالی بافی گذاشت چون قالیچه های آن بسیار ارزان تهیه می شد.

تعداد رنگهای انتخاب شده در قالیهای اصفهان بسیار محدود است. گره قالیهای اصفهان فارسی بوده و جفتی آن نیز کم نیست. رنگهای طبیعی بسیار کم مصرف می شود و بیشتر در قالیهای خوب از رنگهای شیمیایی دندانیه ای استفاده می شود. در روستاهای اطراف اصفهان نیز کم و بیش دارهای قالی وجود دارد. روی این دارها قالی و قالیچه ها طرح شاه عباسی و سایر طرحهای اصفهان بافته می شود. رنگهای بکاررفته در آنها عموماً نباتی بوده و بیشتر از روناس، قارا، اسپرک، گنده یا گندل، پوست گردو، پوست انار و چند گیاه دیگر استفاده به عمل می آید.

از توابع اصفهان که در هنر قالی بافی مشهور هستند از قالیچه های بختیاری و قالی های جوشقان بایستی نام برد. قالیچه های بختیاری را البته بیشتر در روستاهای شهرکرد و چهار محال می بافند. قالی و قالیچه های جوشقان از زمان صفویه مشهور عالم بوده است و سابقه قالی بافی جوشقان به پیش از زمان صفویان می رسد. ولی در روزگار شاه عباس این صنعت در آنجا توسعه بسیار یافت. در آن زمان کارگاههای متعدد شاهی در آنجا مشغول کار بوده اند. جوشقان در آن زمان از توابع کاشان بوده است. در موزه های اروپا و امریکا تعداد زیادی قالی وجود دارد که منصوب به این روستای کوچک بوده است. قالیهای جوشقان ریز بافت و دوپوده است.

نقش قالی جوشقان شکسته است و شاید از دویست و پنجاه سال پیش تابحال همچنین ثابت مانده است. رنگهای آن از بهترین رنگهای طبیعی انتخاب می شود و همچنین رنگها کاملاً زنده و شاداب است. نوع پشم قالی جوشقان بسیار خوب و خامه آن دستریس است و گره جفتی چندی است که در جوشقان رخنه کرده است. درمیمه واقع در سه فرسنگی جوشقان بر سر جاده اصفهان به تهران نیز قالیهایی با همان نقش شکسته جوشقانی اما ریز بافت و بهتر از کار خود جوشقان بافته می شود. نایین در شمال یزد و کناره دشت کویر قرار دارد و پیش از این به بافتن عباهای بسیار لطیف شهرت داشت اما پس از آنکه در کشور ما مردم به لباس اروپایی درآمدند عبا منسوخ گشت. بافندگان نایین مانند شال بافان کرمان و مخمل و زیبا بافان کاشان به قالی بافی روی می آوردند. صنعت قالی بافی در نایین در آستانه جنگ دوم جهانی آغاز شد و چون بافندگان آنجا همواره با پشم نازکتر سروکار داشتند به بافتن قالیچه های بسیار ریز بافت پرداختند و از آنجا که میزان تولید کم و جنس بسیار خوب بود، بازار خوبی برای کالای خود یافتند. که در زمان جنگ باز بر رونق آن افزوده شد. بدین ترتیب قالی نایین که شاید بهترین قالی امروز ایران باشد پدید آمد. پشم نایین نازکتر و نرمتر از دیگر پشمهای ایران است. رنگها چندان دلایز نیست و تنوع ندارد. شاید ۹۰

درصد قالیه‌های اصفهان دارای متنی است به رنگ کرم بایک ترنج سرمدادی یا آجری و حاشیه آجری تند، رنگهای فرعی نیز در مایه های تند و شماره آنها محدود است و شاید در سراسر صنعت قالی بافی اصفهان بیش از ۱۵ رنگ بکار برده نشود. مسئول این امر البته رنگرزان اصفهان هستند. ولی همچنین خود صاحب کار که توجهی به مایه های رنگی که تحویل می گیرد ندارد نیز مقصر است.

قالی کاشان:

قالیه‌های تاریخی و گرانبه‌های کاشان مظهر زیبایی ذوق و هنر ایرانیان در جهان است. قالی ایران که عامل بزرگ شناسایی کشور کهنسال ما به جهانیان گشته و اکنون در زندگانی همه اقوام بشر از هر نژاد و ملت خودنمایی می کند، گذشته از تامین نیازمندیهای زندگی و تشکیل اندوخته پربهای هر خانه و خانواده ای، ارزنده ترین نماینده اندیشه های لطیف انسانی و زیباترین پدیده های دلپذیر بشمار می رود. اما قالی کاشان که شهرت آن دنیا را فرا گرفته و شامل گرانبه‌ها ترین آثار هنری و قطعه های ممتازی در نوع خود می باشد از نظر تاریخی دو عصر متفاوت و مختلفی را پیموده و یک تعطیل طولانی و فاصله زمانی قریب به دو قرن این دو مرحله را از یکدیگر جدا ساخته است.

هر چند اظهار نظر قطعی درباره همه قالی های بافت کاشان که اکنون در موزه ها و مجموعه های دنیا موجود است کار سهل و آسانی نیست اما از بررسیهای فنی کارشناسان و تحقیق و تطبیق کلی و قراین دیگر خصوصیات از قالی کاشان به دست آمده که برای شناختن و تشخیص آنها بسیار مؤثر است. از جمله تزئینات مربوط به نقش و تزئینات و ریزه کاریها و نقش و نگار مشترکی که با ظروف سفالی و کاشی سازی کاشان در آنها موجود است. همچنین بافت ریز و مخمل نما و ظرافت خاص آن نسبت به قالی های دیگری که باگره فارسی بافته شده است. پروفیسور پوپ مختصات دیگری را هم برای نقشه قالیه‌های کاشان شمرده است مانند: ترنجهای کنگره دار و برگهای ظریف، شاخه ها و برگهای دندانه دار و ...

قلمکارسازی استان اصفهان:

قلمکارسازی یکی از صنایع دستی پر سابقه ای است که قرن‌ها در اوج شهرت بود و از دوره مغولها در ایران مرسوم شده است. در دوره مذکور به منظور جلب نظر خوانین مغول ایرانیان نیز دست به ابتکاراتی زدند که از جمله ابداع نقاشی روی پارچه یا پارچه های قلمکار بود، سپس این صنعت در زمان صفویه گسترش بیشتری پیدا کرد.

به هر صورت عمر پرشکوه این صنعت در زمان صفویه بود و در اواسط عصر قاجاریه بتدریج از رونق آن کاسته شد. در زمان سلطنت شاه عباس کبیر این صنعت رونق بسزایی یافت و بیشتر لباسهای مردانه و زنانه از پارچه های قلمکار تهیه می شد و این

پارچه ها در این زمان شهرت فراوان داشته و مورد توجه درباریان بود و از اینرو بیشتر لباس آنان از " قلمکارزرر " یا " اکلیلی " تهیه می شد. در آن زمان محله‌های مخصوصی برای تهیه لباس درباریان در بازار قیصریه اصفهان وجود داشت و پارچه های قواره ای قلمکارراکه در اصطلاح آن روز " دلگه " نامیده می شدرا از آن محله‌ها به دست می آوردند.

در زمان سلطنت رضا شاه با امتیازات خاصی که برای صنعتگران و ارباب حرف به ویژه صنعتگران قلمکار فراهم شد بار دیگر این صنعت رونق گذشته خود را به دست آورد و عده ای از استادکاران بزرگ قدیمی مثل شیخ حریری مشهدی عبدالخالق، حاج محمدرضا و حاج محمد تقی اخوان چیت ساز، برادران بیرجندی و شیخ بهایی و چند تن دیگر شرکت تولید قلمکار را تشکیل دادند.

اگر علاقه و پشتکار عده ای از استادکاران این فن نبود، اکنون اثری از این صنعت ظریف باقی نمی ماند ولی تلاش پیگیر صنعتگران این رشته و استقبالی که از آن شد موجب شد تا بار دیگر حجم تقاضا برای اینگونه پارچه های نقش دار افزایش یابد و چون مقدار تولید و عرضه این محصول محدود بود صنعتگران را به چاره اندیشی و پیدا کردن راه حل جهت عرضه بیشتر باهمان کیفیت هنری واداشت. در این مورد تنها راه چاره را ایجاد نقوش مورد نظر را روی قالب و انتقال قالبهای مذکور روی پارچه دانستند.

معروفترین استاد قالب تراش در این رشته مرحوم استاد رحیم بیدادی بود که سالها پیش در گذشت. از استادان دیگر قالب تراش می توان از استاد اسماعیل قالب تراش و استاد مهدی اولیایی نام برد.

خاتم سازی اصفهان:

خاتم هنر آراستن سطح اشیاء با مثلثهای کوچکی است که طرحهای گوناگون آن همواره به صورت اشکال منظم هندسی بوده است. این شکلهای هندسی را با قرار دادن مثلثهایی کوچک در کنار هم نقشبندی می کنند. می توان گفت، کار خاتم نقشهای هندسی تشکیل شده از مثلثهای سه پهلو (متساوی الاضلاع) است که از عاج، استخوان، چوب و مفتول برنج ساخته شده و معمولاً به ضخامت ۲ میلی متر در سطح خارجی یا سطح داخلی و خارجی اشیاء چوبی چسبانده می شود.

آثاری که از قدیم مانده نظیر درهای کاخها، رحلهای قرآن و صندوقهای مقابر خاتمکاری نشان می دهد که این هنر در زمان قدیم و به ویژه عهد صفویه رواج کامل داشته یکی از مراکز اصلی آن هم اصفهان بوده است. اما همین معلوم می کند تا چند سالی این هنر در اصفهان رو به زوال گذاشته و تنها شیراز مرکز این صنعت شده است.

در ابتدا کار خاتم با استفاده از مثلثهای بسیار بزرگ که پهلوی هم قرار می دادند تهیه می شد ولی به تدریج با پیشرفت ذوق و تبحر هنرمندان ابعاد مثلثها ریزتر و کوچکتر شد. بهر حال هنر خاتم سازی از زمان پیدایش تا کنون تحولاتی را داشته است. صنعتگران خاتم ساز برای تهیه خاتم از مواد اولیه متنوعی استفاده می کنند که در کمتر صنعت دستی دیگری این چنین تنوعی به چشم می آید. این مواد عبارتند از: چوب فوفل، چوب گردو، چوب نارنج، چوب عناب، استخوان شتر، مفتول برنجی، لایه برنجی، سریشم گرم، سریشم سرد، فرمالین، فیبر و روغن جلا و تخته سه لایی. غیر از آن برای تکمیل ساخت از چفت و لولا و غیره نیز استفاده می کنند. از خاتم در تهیه محصولات مختلفی استفاده می شود که از آن جمله است: قاب عکس، جعبه سیگار، عصا، پیپ، جعبه لوازم آرایش، جا کلیدی، جاقلمی و جلد آلبوم.

در اصفهان علاوه بر اشیاء خاتم که به شیوه شیرازی می سازند قسمتی از مصنوعات خاتم را با نقره و مینا سازی توأم کرده اند که در شیراز وجود ندارد. مثلاً جعبه های خاتمی که رویه آن را نقاشی مینیاتور می کنند و روی آنرا روغن می زنند. ساخت و قلمزنی فرآورده های مسی و برنجی:

یکی از پر رونق ترین رشته های صنایع دستی اصفهان ساخت و قلمزنی محصولات نقره ای مسی و برنجی است. مواد اولیه مورد مصرف سازندگان فرآورده های مس و برنج و نقره شامل نقره، مس، برنج و آلیاژ مس و برنج است. مقداری از مواد اولیه مذکور از کشورهای دیگر نظیر یوگسلاوی بقیه آن در ایران از شرکتهای برق منطقه ای و شرکت ملی نفت ایران و غیره تهیه می شود.

ابزار کار صنعتگران این رشته از دو دسته تشکیل می شود. یک دسته از ابزار در مرحله ساخت محصولات مورد استفاده قرار می گیرد مانند دستگاه خم کاری، موتور فرچه، کوره برقی، سندان، چکش و دسته دیگر که در مرحله قلمزنی مورد احتیاج است و عبارت از دستگاه قیر آب کنی، پرگار، تعدادی قلم آهنی، چکش و غیره است. برخی از کارگاه های این رشته صرفاً بکار ساخت محصولات نقره مسی و برنجی مشغول هستند و در مقابل کارگاههایی نیز وجود دارد که فقط کار قلمزنی بر روی این فلزات را انجام می دهند و دسته سوم کارگاههایی می باشند که به هر دو کار ساخت و قلمزنی توأم می پردازند. مثبت کاری:

واژه مثبت به معنای کنده کاری خاص و همراه با خلل و فرج روی چوب است که سابقه ای دیرینه دارد، شاید بتوان آغاز تاریخ مثبت کاری را از زمانی دانست که انسان نخستین بار، با ابزاری برنده چوبی را تراشیده است. در حال حاضر هم هنر مثبت کاری همچنان رواج دارد و در گوشه و کنار ایران هنرمندان بسیاری بدان مشغولند اما متأسفانه رفته رفته استفاده از نقوش اصیل که

شامل طرحهای اسلیمی و ختایی یا گل و بوته است رو به فراموشی می رود و طرحهای خارجی جای آنها را می گیرد. در نوعی از این هنر بجای آنکه زمینه چوب را کنده کاری کنند و نقش مورد نظر را برجسته سازند چوبهای مختلف را با رنگهای گوناگون طبیعی آن بریده پهلوی هم قرار می دهند. این کار شباهت زیادی به هنر موزائیک دارد. در این گونه جدید از چوبهای شمشاد برای رنگ زرد و عناب برای رنگ قرمز استفاده می کنند. زمینه کار بیشتر از چوب گردو و یا ریشه درختان جنگلی است که خود دارای نقوش زیبایی هستند. مهمترین ماده ای که روی آن منبت کاری می کنند چوب است. این چوب باید محکم و بدون گره باشد. برای این منظور از چوبهای آبنوس، فوفل، بقم، شمشاد، و عناب و گردو، استفاده می کنند. البته آبنوس و بقم چون هم محکمتر و هم چربتر هستند دوام بیشتری دارند اما در ایران بخاطر فراوانی چوب گردو اکثراً از این چوب استفاده می شود.

منبت کاری چوب در شهرهای گلپایگان و اصفهان رونق و رواج درخور و شایان توجه ای دارد.

نمد مالی:

نمد مالی در استان اصفهان رونق فراوان دارد و یکی از مراکز مهم تولید انواع نمد شهر «شهرضا» است.

گیوه بافی و گیوه دوزی:

متأسفانه گیوه دوزی در شهرهای مختلف استان اصفهان در حال از بین رفتن است. گیوه دوزان این شهر علاوه بر تولید گیوه به تعمیر کفش نیز می پردازند. نحوه تولید گیوه که شامل تهیه رویه، تهیه تخت گیوه و نهایتاً دوخت رویه و تخت است، همانند سایر مناطق کشور است.

عبا بافی در نایین:

نایین در مشرق شهر اصفهان قرار دارد و تنها صنعت دستی آن عبا بافی که در ناحیه ای نزدیک شهر نایین به نام محمدیه وجود دارد.

حدود ۲۵ درصد عباهای تولید شده در محل به فروش می رسد و بقیه به شهرهای مشهد و قم و گاهی کشورهای عربی ارسال می شود.

سفال و سرامیک سازی در شهرضا:

در شهر اصفهان و نیز در شهرهای نطنز و شهرضا در استان اصفهان سفال و سرامیک سازی رواج دارد. شهرضا از مراکز عمده سفال سازی ایران است و محصولات آن دارای خریداران بسیار است.

نقشهایی که در سرامیک شهرضا به چشم می خورد اغلب نقش گل و بوته و ماهی است و برای رنگ کردن لعاب نیز از اکسیدهای فلزات آهن، مس و منگنز و کبالت استفاده می شود. در شهر نطنز نیز یک کارگاه سرامیک سازی با استفاده از خاک استون و محصولات جالبی را تولید می کند. در شهر اصفهان هم کارگاههای متعدد سفال و سرامیک سازی وجود دارد.

پوست و پوستین دوزی:

صنعت پوست دوزی در اصفهان از صنایع دستی پررونق این شهر در گذشته بوده است ولی اکنون آن رونق دیرین را ندارد. فرآورده های پوستی اصفهان به لحاظ ظرافت و لطافت الیاف و رنگ سفید یکدست آن خواستاران زیادی دارد. بررسی ها نشان می دهد که تعداد خریداران فرآورده های پوستی روز به روز در حال کاهش است، از طرفی تعداد کارگاههای پوست دوزی نیز حاکی از نقصان تقاضا برای محصولات مذکور است.

ملیله سازی در اصفهان:

یکی از رشته های صنایع دستی اصفهان که از ارزش هنری زیادی برخوردار است و تولید محصولات آن نیاز به ظرافت و دقت فوق العاده دارد ملیله سازی است و فرآورده های تولیدی صنعتگران این رشته نمایانگر ذوق سرشار آنان است. باید به این نکته توجه کرد که در تولید برخی از فرآورده ها چون گل سینه و گوشواره تنها ملیله سازان دخالت ندارند بلکه از مینا سازان و زرگران هم استفاده می کنند و در مقابل انجام عمل به آنان کارمزد می دهند.

سکمه دوزی و قلاب دوزی:

یکی دیگر از رشته های صنایع دستی موجود در شهر اصفهان سکمه دوزی و قلابدوزی است.

مواد اولیه مورد استفاده سکمه دوزان و قلابدوزان عبارت است از:

کتان ایرانی و خارجی و نخ پنبه ای (که از تهران تهیه می شود و به صورت کلاف یا عمامه ای است)، کتان خارجی را که بیشتر هم مورد استفاده دارد و عرض آن ۱۴۰ سانتیمتر است. رومیزی گرد، زیربشقابی و دستمالهای مخصوص از انواع محصولات سکمه دوزان یا قلابدوزان است.

نگارگری در اصفهان:

نگارگری در ایران از سابقه ای طولانی برخوردار است. در زمان شاه عباس دوم که اصفهان پایتخت و مرکز هنر ایران شد، نگارگری هم در این شهر تکامل یافت.

معمولاً برای نگارگری از چوب، عاج، فیبر و استخوان استفاده می شود و هر کارگاه رأساً اقدام به تولید می کند و معمولاً برای دور قاب عکس و جعبه از خاتم و مینا استفاده می شود. ضمن آن که باید گفت عده ای از هنرمندان اصفهانی نیز در زمینه طراحی فرش، تذهیب و تشعیر هم فعالیت دارند.

نقره سازی:

نقره سازی از جمله صنایع دستی رایج در شهر اصفهان است کارگاههایی که در آنها کار نقره سازی انجام می شود کارهای دیگر از جمله قلمزنی روی نقره محصولات مسی و برنجی انجام می دهند.

انواع فرآورده های تولیدی نقره سازان عبارتست از: سرویس چایخوری، گلدان، شمعدان و سرویسهای چند پارچه.

مینا کاری اصفهان:

مشکل بتوان گفت از چه زمانی هنر مینا کاری در ایران رواج گرفته است. زیرا از روزگاران پیش از عهد صفویه نمونه هایی از مینا کاری در دست نیست و حتی از دوران صفوی هم نمونه های قابل ملاحظه ای برجای نمانده است. لکن در دوران قاجاریه مینا کاری به مقدار کم وجود داشته است و اشیایی مانند سرقلیان و کوزه قلیان و کوزه و بادگیر قلیان را مینا کاری می کرده اند. رواج صنعت مینا کاری در اصفهان از دوران پهلوی و حدود سال ۱۳۱۰ ه.ش. است و مخصوصاً این که این هنر - صنعت به وسیله یکی از استادان هنرمند و بنام اصفهان یعنی استاد شکرآ... صنایع زاده بسط و توسعه یافت و شاگردانی در این مکتب تربیت شدند که هر یک کانون دیگری در هنر مینا بوجود آوردند.

بیشتر اشیایی که مینا سازان فعلی به بازار عرضه می کنند عبارتست از گوشواره، گلپند، انگشتر، جعبه های بزرگ و کوچک آرایش زنانه، قوطی سیگار، جعبه های خاتم کاری و مینا کاری، بشقاب مینا، گلدان مینابه اندازه های مختلف، تابلوهای بزرگ و کوچک مینا کاری که با هنرهای دیگر مانند طلا کاری و خاتم کاری و مینیاتور ترکیب می شود. روی اشیاء طلایی و نقره ای هم می توان مینا کاری کرد ولی اساساً مینا کاری روی مس انجام می شود.

کاشی سازی:

کاشی سازی یکی از اصلی ترین صنایع دستی اصفهان است. در این فرآورده ها ویژگی طرحها و نقشهای قدیمی به خوبی حفظ شده است و حتی امروز هم خواستاران بسیاری دارد. از دیگر هنر هایی که با استفاده از کاشی در این استان انجام می گیرد کاشی معرق می باشد که عبارت از بریدن و خرد کردن کاشی و در کنار هم قرار دادن آنهاست. از آنجاکه نقشهایی که روی کاشی ها پیاده می شود تا حدی پیچیده است کاشی سازها نمی توانند آنها را به صورت ذهنی ترسیم کنند، از این رو صنعتگران

طرحهای مورد نظر را به طراحان سفارش می دهند. پس از اینکه طرح مورد نظر تهیه شد صنعتگران آنرا روی کاشی پیاده می کنند. برای این منظور طرح مورد نظر را روی کاشی ساده که قبلاً آماده شده قرار می دهند و سپس روی خطوط طرح، سوزن فرو می کنند و به این ترتیب خطوط نقشه در جای سوزن باقی می ماند که باریختن گرد زغال روی منذهای ایجاد شده، شکل و طرح مورد نظر بر روی کاشی انتقال داده می شود. پس از آن خطوط را بر حسب ذوق و سلیقه رنگ آمیزی کرده و جهت پخت به داخل کوره می گذارند. از این به بعد محصول آماده عرضه به بازار خواهد بود.

طلا کوبی روی فولاد:

طلاکوبی یکی از شیوه های تزئین اشیاء و آثار فولادی است که در شهر اصفهان رواج دارد. از فولاد علاوه بر افزارهای معمولی اقدام به ساخت علم نیز می کنند که می دانیم آن را پیشاپیش صف عزاداران بویژه در مراسم سوگواری سالار شهیدان حضرت امام حسین (ع)، حرکت می دهند. علم علاوه بر تیغه های فولادی معمولاً دارای پیکره هایی از برخی از پرندگان حیوانات دیگر و نیز گلدان، قوطی و شمعدان است که تمامی آنها به میله ای که قاب بر آن تکیه دارد متصل است و بر روی تیغه های علم بویژه تیغه وسط که از سایر تیغه ها بلندتر است اسماء مبارکه طلاکوبی می شود.

در حال حاضر طلاکوبی بر روی مجسمه های پرندگان و حیوانات نظیر طاووس، کبوتر، آهو، شیر و... (که در واقع به تقلید از پیکره هایی که به انواع علم های سوگواری متصل است، ساخته و پرداخته می شود.) نیز صورت می گیرد.

قفل سازی:

چیزی که موجب شگفتی هر بیگانه ای که از ایران دیدن می کند می شود همانا نزدیکی و پهلوی هم بودن اشیای بسیار کهن و کالاهای نو و وارداتی است. در مورد قفل و کلید هم همین طور است. قفل کردن خزانه ها و انبارهای گندم و پرستشگاهها در هزاره دوم ق.م. در مصر و بین النهرین متداول بوده است. قفلی که قفل ساز ایرانی می سازد نشانه نبوغ فنی او در جهات مختلف است. پاره ای از این قفل ها همانند قفل های مصری و یونانی است، برخی دیگر همانند قفل های رومی ها است برخی به قفلهای چینی و هندی می ماند و تعدادی هم مانند قفلهایی است که در اروپا از قرون وسطی تا انقلاب صنعتی به کار برده می شد.

قفلهای ایران را از دیدگاه فنی می توان به رده های زیر بخش کرد.

الف) قفلهای ثابت در (کلیدون خانه)

۱- کلون دان

۲- کلون

۳- قفل فنر پخش شو

ب) قفل آهن

۱- قفل فنر (با کلید پیچی)

۲- قفل فنری (با کلید فشاری)

۳- قفل لوله (با کلید پیچی)

۴- قفل رمز (حرفی بی کلید)

لاکی روغنی:

محصولات لاکی روغنی مختلف هستند از آن جمله قلمدان سازی است. قلمدان و قلمدان سازی با هنر و فرهنگ ایران رابطه و پیوند دیرینه دارد. چرا که گرنامه‌ی ترین میراث‌های نقاشی و نگارگری تذهیب و منبت کاری هنرمندان قدیمی ما بر جعبه‌های قلمدان نقش بسته است. از طرفی قلمدان در گذشته ای نه چندان دور مهمترین وسیله کتابت و بهترین عامل برانگیختن و ترغیب مردم طبقات گوناگون به فراگیری آموزش و خطاطی و خوشنویسی بود. قلمدان سازی از عهد صفویه رونق و اعتبار افزونی گرفت. قلمدانهای این دوره از جمله اصیل ترین آثار هنری باستان به شمار می رود.

قلمدان ها به طور عمده از سه دسته تشکیل یافته اند (از نظر جنس)

۱- قلمدانهای چوبی

۲- قلمدانهای فلزی

۳- قلمدانهای مقوایی

به طور کلی از لحاظ اندازه قلمدانها بر چهار گونه اند:

الف) کوچک که به آن نیم بهره نیز می گویند و ابعاد آن $۱۳*۲$ سانتیمتر است.

ب) قلمدان متوسط یا یک بهره که ابعاد آن $۲۱*۳/۷$ سانتیمتر است.

ج) قلمدان عادی که دوبره نیز نامیده می شود و ابعادش $۲۳/۵*۴/۴$ سانتیمتر است.

د) قلمدانبزرگ که تقریباً به اندازه جعبه قلمدان است به ابعاد $۲۸*۵/۵$ و سه بهره نام دارد.

از قلمدان سازان معروف که قلمدان مقوایی می ساختند. که در دوره قاجار شهرت داشتند می توان به میرزا ابوالقاسم طباطبائی، مشهدی حسن تهرانی، عبدالحسین مقوا ساز اصفهانی و کریم مقوا ساز اشاره کرد.

از محصولات دیگر لاک‌ی روغنی می توان به جلد سازی و قاب آئینه اشاره کرد.

به لاک‌ی روغنی هایی که از جنس کاغذ تهیه می شود پایه ماشه هم می گویند، پایه ماشه که اساساً واژه ای فرانسوی است و در فرهنگهای لغت به معنی کاغذ فشرده آمده، معمولاً به اشیایی مقوایی که سطح آنها به وسیله نگارگری تزیین و با لاک مخصوص پوشش یافته است اطلاق می شود. سابقه این نوع هنر که در گذشته «نقاشی روغن» یا «لاکی» نامیده می شد، چندان روشن نیست، لیکن از آثار موجود در موزه ها چنین استنباط می شود که تا بعد از دوره سلجوقیان کلیه کتابهای خطی دارای جلد چرمی ساده یا ضربی و فاقد هر نوع تزئینات اسلیمی بوده است.

در دوره ایلخانی نیز که شهر هرات مرکز عده تحقیقات و تألیفات بوده و جلد کتاب بسیار معتبر از نوع سوخت و جلد کتاب عادی معمولاً چرمی ساده یا ضربی و فاقد هر نوع تزئینات اسلیمی بوده است.

در دوره ایلخانی که شهر هرات مرکز عمده تحقیقات و تألیفات بوده و جلد کتاب بسیار معتبر از نوع سوخت و جلد کتاب عادی معمولاً چرمی ساده یا ضرب بوده و برای تزیین کتب علاوه بر نقوش اسلیمی از خطوط ختایی استفاده می شده و ظاهراً تا آن زمان پایه ماشه در ایران رواجی نداشته ولی اسناد معتبری در دست است که نشان می دهد این هنر از دوره صفویه به ایران راه یافته و به موازات سایر انواع صنایع دستی شکل گرفته و متکامل شده است.

سوزندوزی اصفهان:

این «هنر- صنعت» تولیدش در انحصار زنان و دختران خانه دار است.

در حال حاضر از این هنر علاوه بر کلاه برای تهیه زیر لیوانی، کمر بند، کفش، جلیقه استفاده به عمل می آید. طرحهای سوزندوزان عموماً ذهنی و ملهم از برداشتها و بینشهای مشخص هنرمندان از محیط طبیعت است و بیشتر شامل گل بوته های تمثیلی می شود.

صحافی:

عبارتست است از عمل اتصال همه برگهای کتاب و قراردادن آنها در پوشش و محافظ به نام جلد که می تواند با دست یا با ماشین باشد. البته این کار در قدیم بیشتر توسط دست هنرمندان با ذوق انجام می گرفت و هر هنرمند با ذوق و استعداد آثاری هنری خلق می کرد که نمونه های آنها هم اکنون در موزه ها موجود است.

قدیمیترین نسخه های جلد شده، از روایت‌های انجیل بود که مربوط به شش قرن بعد از میلاد است که در مصر نوشته و کاغذ آن از جنس پاپیروس است. که روی آن را از چرم می پوشاندند و برای بستن آن از چرم استفاده می کردند.

جلدها را از نظر نوع ساخت آن به انواع مختلف میتوان تقسیم کرد که هر کدام از روشها به مرور زمان در اثر پیشرفت هنر جلد سازی بوجود آمده است.

۱-جلدهای سوخت

۲-جلدهای ضربی

۳-جلدهای لاکی

ضریح سازی:

در اصطلاح فارسی ضریح را صندوقی بر قبر و حفاظی گرداگرد قبر معنا کرده اند. که بعضاً با عناوینی چون صندوق حایل حفاظ محجر نیز همراه است. در فرهنگ فارسی امروز چنین آمده است: ضریح صندوقی مشبکی است که بر روی مزار اولیا و قدسیان نصب می کنند.

نکاتی که در ساخت ضریح باید رعایت شود: عامل تقدس، عدم کاربرد صورت در نقوش، کتیبه های قرآنی و طلا، آوردن سوره های یاسین، الرحمن (آیه تطهیر، آیه نور، عددهای بکاررفته و سمبل آنها، ذکر نام بانی و تاریخ ساخت آن، علامتی به عنوان شاخص ضریح و صاحب آن، دیگر مدفونین در ضریح)

ضریح از نظر فرم، محفظه ای است مکعب مستطیل با عرض و طول و ارتفاع متغیر که اغلب پلان آن مستطیل است و در نگاه اول چون اتاقکی فضای داخل مقبره را از اطراف جدا نموده است.

اجزاء متشکله ضریح به ترتیب: بدنه و اسکلت، پیکره های سنگی، ستونها، پایه ستون، گوی ماسوره ها، لچکی ها، ترنجهها، کتیبه های نقره، حواشی برجسته کاری، کتیبه های طلا مشبکهای طلایی، زهوارها، میخهای تزئینی، گلدانها، نقاشی های داخل ضریح، پارچه روی سقف مزار،

هنرهای تشکیل دهنده مجموعه هنری ضریح:

طراحی و نقاشی سنتی، درودگری، مرصعکاری و ترصیع، زرگری، سازندگی، بافت، ترمه بافی و رودوزی، قلمزنی و سبکهای مختلف آن، مینا سازی، حجاری، خطاطی.

این شهرستان یکی از مناطق دیدنی و خوش آب و هوای غرب اصفهان است. بر اساس اسناد موجود سابقه تاریخی آن به بیش از ۱۰۰۰ سال می رسد. خوانسار از زمان صفویه یکی از مراکز بزرگ علمی بود و در مدرسه علوی آن از همان زمان تا کنون طلاب و اهل علم مشغول تحصیل و کسب علم بوده اند و بسیاری از مراجع بزرگ نیز در آنجا تربیت شده اند.

تاریخچه بلداجی

از گذشته بلداجی اسناد تاریخی مدونی در دست نیست ، لیکن شواهدی وجود دارد که مبین اسکان جمعیت در این ناحیه است. خرابه‌های صفی آباد محل اسکان عشایر ترک زبان قشقایی یا ترکان تیره بولوردی صفی‌خان قشقایی بود. این تیره پس از صفی آباد به محل فعلی شهر بلداجی نقل مکان کرده‌اند و به مرور زمان از نقاط دیگری مانند جونقان و فرا دنبه نیز گروه‌هایی به بلداجی مهاجرت کرده و اسکان یافته‌اند. همراه با اسکان اجباری آرامنه در دوران صفویه در اصفهان گروهی از آرامنه نیز در بلداجی و قلعه ممکا ساکن و بعدها به علل مذهبی مجبور به کوچ از این دو نقطه شده‌اند. در هر صورت قدمت قطعی هسته اولیه شهر بلداجی را تا حدود ۲۵۰ سال پیش تخمین می‌زنند. گز انگبین این شهر بسیار مشهور است.

نائین

تاریخچه شهر نائین

نائین از شهرهای بسیار قدیمی استان اصفهان است. در مورد نام نائین و وجه تسمیه آن می گویند که کلمه نائین از نی که یک گیاه باتلاقی است، گرفته شده است و هم چنین عده ای وجه تسمیه آن را در ارتباط با نام یکی از پسران نوح می دانند که گویا بانی شهر بوده است. نائین شهری جالب و دیدنی است و آثار تاریخی متعدد و زیبایی دارد.

مراکز تاریخی و باستانی

نارنج یا نارین قلعه

این قلعه که در شهر نائین در نزدیکی مسجد علویان در محله باب المسجد واقع شده است، بسیار قدیمی است و از خشت خام ساخته شده است. عمارت زیرین برج قلعه به تل خاکی تبدیل شده، ولی خود برج تا حدودی باقی مانده است. در این قلعه چیزی که دلالت بر سال احداث بنا کند وجود ندارد، و فقط سبک ساختمان و متلاشی شدن آن نشان می دهد که این قلعه به احتمال زیاد، پیش از اسلام، آتشگاه بوده است. به نظر باستان شناسان، زمان احداث این قلعه به پیش از اسلام و به دوره های اشکانیان

تا ساسانیان مربوط می شود. ارتفاع قلعه که اکنون به تل خاکی تبدیل شده است، از سطح کوچه ها ۵ متر و از کف خندق ۴۰ متر است و به نظر می رسد که در روزگار پیشین مرتفع تر از این بوده است.

قلعه رستم بافران

این قلعه در شرق نائین و درقریه بافران واقع شده است و چاهی دارد که نام آن با افسانه ها در آمیخته است. این قلعه در حال تخریب و دیدنی است.

قلعه مخروبه نیستانک

این قلعه که از لحاظ قدمت و طرز ساختمان به قلعه های پیش از اسلام شبیه است در روستای نیستانک از توابع شهرستان نائین واقع شده است.

کاشان

تاریخچه شهر کاشان

نام شهر کاشان در مآخذ اسلامی، "قاشان" یا "قاسان" ضبط شده و از شهرهای بسیار قدیمی ایران است. به استناد تحقیقات باستان شناسان در تپه های سیلک واقع در ۴ کیلومتری غرب کاشان، این ناحیه یکی از نخستین مراکز تمدن و محل سکونت بشر ماقبل تاریخ شناخته شده است. کاشان در زمان ساسانیان منطقه ای آباد بوده است. این شهر در دوره اسلامی نیز یکی از شهرهای مهم و معروف عراق و عجم بود. به استناد جغرافی دانان اسلامی، نام قدیم کاشان "چهل حصاران" نیز بوده است. در سال ۴۴۲ هـ. ق طغرل اول سلجوقی برشهرهای بزرگ جبال عجم استیلا یافت. در سال ۵۳۲ هـ. ق ملک سلجوق بن محمد بن ملکشاه با سپاهیان خود به کاشان حمله برد و خرابی های زیادی به بار آورد. در سال ۵۹۴ هـ. ق یکی دیگر از سرداران سلطان تکش خوارزمشاه به نام میاجق که حاکم ری بود اینتاج را کشت و برای دست اندازی به فرمانروایی او به کاشان حمله برد و شهر را محاصره کرد، بعد از مدتی که نتیجه ای حاصل نشد با مردم کاشان صلح کرد ولی سپاهیان به روستاهای اطراف کاشان خسارت زیاد وارد کردند. بعد از درگذشت تکش، به فرمان سلطان محمد خوارزمشاه (۵۹۶ - ۶۱۸ هـ. ق) فرزندش رکن الدین به حکومت ری، قم، و کاشان منصوب گردید. در سال ۶۲۱ هـ. ق در هنگام تاخت و تاز سپاهیان هلاکوخان در حدود کاشان، خواجه نصیرالدین طوسی که از ملتزمین رکاب خان مغول بود، به احترام وجود بابا افضل الدین مرقی کاشانی سپاهیان را از کشت و کشتار مردم کاشان بازداشت و در سال (۶۶۳ - ۶۸۰ هـ. ق) خواجه بهاء الدین محمد به حکومت اصفهان و کاشان منصوب شد. در سال ۶۷۴ هـ. ق هندوشاه نخبجوانی حاکم کاشان بود و در سال ۷۵۷ و ۷۶۸ این شهر جزو قلمرو آل مظفر بوده

است. کاشان به کرات بر اثر زلزله ویران شده است. از جمله در سال ۱۱۹۲ هـ. ق در دوره سلطنت کریم خان زند بر اثر زلزله خسارت بسیار دید. آخرین بار در سال ۱۲۶۰ هـ. ق زلزله سختی کاشان را لرزاند و باعث ویرانی روستاها و قصبات اطراف آن شد. شهر کاشان معماری ویژه بومی جالب توجهی دارد و آثار بناهای تاریخی و مذهبی فراوانی در آن به جا مانده است.

مراکز تاریخی و باستانی

خانه بروجردی ها

این خانه در ضلع غربی کوچه امیر احمد خیابان علوی شهر کاشان و در نزدیکی حمامی به همین نام، قرار دارد. ساختمان خانه بروجردی ها بر اساس اطلاعات کتیبه های آن، در سالهای ۱۲۹۲ تا ۱۳۱۰ هجری قمری ساخته شده است. عرصه این خانه در سال ۱۳۵۳ شمسی به تملک سازمان میراث فرهنگی درآمد، ولی اعیانی آن که در شرق و شمال شرقی خانه واقع شده، هنوز در مالکیت خصوصی باقی مانده است. این خانه را حاج سید جعفر نطنزی که از بروجرد مال التجاره وارد کاشان می کرد، برای فرار از پرداخت خمس و زکات ساخته است.

آرامگاه سهراب سپهری

سهراب سپهری شاعر، عارف مشرب و طبیعت گرای معاصر است که در سال ۱۳۰۷ هـ. ش در کاشان متولد شد و در سال ۱۳۵۹ هـ. ش دار فانی را وداع گفت؛ و در روستای مشهد اردهال کاشان به خاک سپرده شد. سپهری شاعری است دارای شیوه ای خاص، و این خود امتیازی در خور توجه است. در شعر سپهری نوعی رمانتیسم زلال و شفاف انعکاس دارد. دل آزردهگی او از محیط را نیز می توان در اشعارش دید.

آرامگاه بابا افضل کاشانی

آرامگاه افضل الدین محمد بن حسن کاشانی، فیلسوف و شاعر معروف متوفای ۷۰۷ هـ. ق در قریه مرق، در ۳۰ کیلومتری جنوب غربی کاشان واقع شده است. آرامگاه بابا افضل به شماره ۳۷۳، در فهرست آثار تاریخی ایران به ثبت رسیده است.

آرامگاه محتشم کاشانی

کمال الدین سید علی بن خواجه میر احمد کاشانی، ملقب به شمس الشعرای کاشانی و متخلص به محتشم، از شاعران اوایل عهد صفوی است. وفات وی در سال ۹۹۶ هـ. ق روی داده است. وی بیشتر به سرودن مدایح، مرثیاتی اهل بیت می پرداخت و ترکیب بند معروف شهدای کربلا از اوست. آرامگاه وی در یکی از محلات مرکزی شهر کاشان موسوم به کوی محتشم واقع شده است.

آرامگاه فیض کاشانی

آرامگاه ملا محمد حسن فیض کاشانی در سمت غربی شهر کاشان و حوالی دروازه فین، مجاور قبرستان بزرگ و عمومی شهر واقع شده است. قبر فیض تا اواخر قرن گذشته برحسب وصیت او فاقد هرگونه بنایی بود. بنای فعلی آرامگاه، از آثار فرهاد میرزا معتمدالدوله، فرزند عباس میرزا نایب السلطنه است. تاریخ وفات فیض کاشانی در سال ۱۰۹۱ هـ. ق و در سن ۸۴ سالگی وی بوده است.

مدرسه آقا بزرگ کاشان

مدرسه آقا بزرگ کاشان مانند دیگر بناهای اقلیم گرم و خشک ایران، چهار ایوانی است. صرف نظر از ساختمانهای نوساز کاشان، گنبد عظیم و دومناره کاشی کاری شده مدرسه آقا بزرگ، درحال حاضر نیز از بلندترین بناهای تاریخی شهر است.

باغ و کاخ تاریخی فین

یکی از بناهای مجلل و با ارزش تاریخی استان اصفهان، باغ فین کاشان است که در ۶ کیلومتری جنوب کاشان و در مجاورت روستای فین قرار دارد. بنای باقی مانده کنونی باغ در دوران صفوی بر روی بناهایی که از عهد آل بویه ساخته شده است که از لحاظ باغ آرای و آب رسانی اهمیت ویژه ای دارد. این باغ به علت قتل امیرکبیر درحمام کوچک آن که در سال ۱۲۶۸ هـ. ق اتفاق افتاد، معروف شده است. این باغ نمونه ای از کاخ های دوران صفوی است که در دوره های زندیه و قاجاریه، الحاقاتی بدان افزوده شده است.

بناهای تاریخی این باغ عبارتند از: سردر ورودی، برج و بارو، شترگلی صفوی وسط باغ شترگلی فتحعلی شاه، اتاق شاه نشین جنوب شرقی باغ، موزه غرب باغ، حمام های کوچک و بزرگ و کتابخانه شرق باغ. دراین باغ به ترتیب شاه صفی، شاه سلیمان، شاه طهماسب، شاه عباس، کریم خان زند و فتحعلی شاه بناهایی را مرمت یا اضافه نموده اند. باغ فین در دوران صفوی و قاجار از رونق زیادی برخوردار بود؛ ولی با آغاز انقلاب مشروطیت و همزمان با کاهش امنیت این منطقه، تمامی در و پیکر و اشیاء داخل آن به غارت رفت و روبه ویرانی نهاد.

روستای ایبانه

یکی از آبادی های معروف و خوش آب و هوای استان است که در دامنه شمال غربی کوه کرکس در ۲۸ کیلومتری شهر نطنز قرار گرفته است. ساختار اجتماعی و معماری این روستا، به ویژه علاقه شدید مردم آن به حفظ آداب و رسوم و سنن قدیمی بسیار جالب توجه است. ساختمانها، ابنیه تاریخی و لباس اهالی همچنان بومی و بسیار دیدنی است.

تپه های سیلک

در سه کیلومتری جنوب غربی کاشان (تپه های سیلک) در حدود ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد اقوامی با تمدن جالب توجهی می زیسته اند؛ که وسایل کار آنها را بیشتر سنگ و استخوان تشکیل می داده است. ظاهراً در ۵۵۰۰ سال پیش، این اقوام بر اثر ارتباط با مدنیت شوش، نگارش خط را فراگرفته اند و لوحه های گلی فراوانی با قدیمی ترین نوع این خط، در سیلک به یادگار گذاشته اند. تمدن اقوام تپه های سیلک در ۲۵۰۰ سال پیش، مغلوب تمدن آریایی گردید که آثار آنها در طبقات مختلف حفاری از قبیل ظروف لوله دار بلند با نقش اسب، خورشید، اسلحه آهنی، شمشیر و نیزه های بلند کشف شده است.

حمام عبدالرزاق خان

یکی از حمام های تاریخی کاشان حمام مشهور خان است. این حمام که در مجموعه بازار کاشان قرار دارد و صحن های وسیع و خزینه های متعدد گرم و سرد و استخر بزرگ دارد، با سنگ مرمر سفید و کاشی الوان تزئین شده است. بعضی از عناصر داخلی آن به مرور زمان و کم توجهی در حال تخریب است. این گرمابه با سردر کاشی کاری و جلوخان زیبای خود از اهمیت و ارزش تاریخی خاصی برخوردار است.

حمام مجموعه اردهال

یکی از قسمتهای مجموعه بناهای اردهال، واقع در ۴۲ کیلومتری غرب کاشان، حمام آن است که ساخت آن به دوران صفوی مربوط است. این حمام که به درب زیارت معروف است، علاوه بر سرپینه و خزینه، از نظر تزئینات کاشی کاری از آره ها و همچنین نحوه آب رسانی جالب توجه است.

کاروان سرای سن سن کاشان

این کاروان سرا در قریه سن سن در ۴۰ کیلومتری جاده کاروانروی قم - کاشان بین دو روستای آب شیرین و مشکلان واقع شده است. دالان و ورودی که مشتمل بر سه دهانه تاق و چشمه است، از طرفین به اصطبل ها راه دارد. فضای داخلی در هر چهار طرف، اتاقهایی دارد که تعداد آنها در هر جبهه ۶ اتاق است.

کاروان سرای مرنجاب

یکی از کاروان سراهای معتبر دوران صفوی (شاه عباسی)، کاروان سرای مرنجاب در ۷۰ کیلومتری شرق کاشان است که به منظور استفاده کاروان های راه سیاه کوه و جاده کویر نمک شاه عباسی احداث گردیده است. این کاروان سرا در میان کویر با گچ و آجر و در کمال استحکام ساخته شده و دارای اتاق ها و اصطبل های متعدد و ۶ برج است.

جاذبه های طبیعی

آب سرخ فریزهند

چشمه فریزهند به فاصله ۷۸ کیلومتری جنوب کاشان قرار دارد. اطراف چشمه را رسوبات حاصله از جریان آب فراگرفته است. آب این چشمه از دسته آب های بی کربناته مخلوط همراه با گاز است و درمان بیماری های دستگاه گوارش، کبد و مجاری صفراوی، معده و روده ای بیماریهای تغذیه مؤثر است. به سبب وجود املاح آهن در ترکیبات آن، در ازدیاد تعداد گلبولهای قرمز و مقدار هموگلوبین خون و در نتیجه، در درمان انواع کم خونی مؤثر است.

غار نیاسر کاشان

این غار از عجایب و نوادر آثار باستانی است. در حدود ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ سال قبل در دل کوه کرکس و برفراز تپه های آهکی مشرف بر نیاسر کاشان و احتمالاً با مقاصد آیینی و مذهبی به صورت تونل سنگی پرپیچ و خم با ابزارهای ابتدایی کنده شده است. غار نیاسر کاشان شامل مجموعه زیرزمینی و پیچیده ای است که از راهروهای تنگ و طولانی و اتاق ها و چاه های متعددی تشکیل شده و دسترسی به اعماق آنها بدون بهره گیری از وسایل پیشرفته امروزی ممکن نیست. این غار که به "سوراخ رئیس" یا "غار ویس" شهرت دارد قرن ها نامکشوف ماند و در هیچ یک از متون تاریخی و آثار تحقیقی قرون اخیر و رغم ذکر سایر بناهای تاریخی منطقه نظیر آتشکده نیاسر (بنا شده توسط اردشیر بابکان مؤسس سلسله ساسانیان) مورد اشاره قرار نگرفته است. از شگفتی های این غار انسان ساخت بودن آن است. کمبود هوا در هیچ نقطه ای از آن احساس نمی شود و حتی در عمیق ترین نقاط آن عمل تهویه به طور طبیعی انجام می گیرد. یکی از فرضیات درمورد منشاء تاریخی این غار بیانگر این است که در ساخت آتشکده نیاسر از سنگ های تراشیده شده حاصل از کندن غار استفاده شده است. احتمالاً زمان حفر غار پیش از احداث آتشکده بوده است.

اماکن زیارتی و مذهبی

مسجد میرعماد

این مسجد قدیمی از بناهای مهم تاریخ کاشان است که در جنوب بازار مس فروشان و درمقابل میدان بازار واقع شده است و به همین جهت، به مسجد میدان نیز معروف است. بنای این اثر تاریخی در زمان سلطنت سلطان جهان شاه قراقویونلو (۸۴۱-۸۷۴ هـ.ق) احداث شده است. بر طبق نوشته کتیبه سردر مسجد، بانی آن خواجه امیر عمادالدین شیروانی در سال ۸۶۸ هـ.ق بوده است.

این بقعه در کوی پشت مشهد اردهال کاشان واقع شده است و از زیارتگاههای معتبر و قدیمی است، که در زمان شاه عباس اول به علت انتساب این امامزاده به دودمان صفویه، مورد توجه بسیار قرار گرفته است. گفته می شود که نسب این امامزاده به یکی از اولاد حضرت امام محمد باقر (ع) و یا به یکی از اولاد حضرت امام موسی بن جعفر (ع) می رسد. این بقعه در نیمه دوم قرن هفتم هجری قمری ساخته شده و اتاق مقبره آن حاوی تابوت و قبر امامزاده است.

امامزاده شاهزاده عیسی و یحیی

این بنا در نزدیکی مسجد ایبانه واقع شده و براساس زیارت نامه آن، مدفن دو امام زاده - شاهزاده عیسی و شاهزاده یحیی - است. بنای این امامزاده که احتمالاً متعلق به قرن ششم هجری قمری است، در اواخر دوران صفویه به وسیله بانویی خیرخواه تعمیر شده و سنگ نوشته ای نیز در این باره بر دیوار ایوان آن کار گذاشته شده است.

بقعه ابولؤلؤ (باباشجاع الدین)

از بقاع مشهور دیگری که بسیار مورد توجه مردم قرار دارد، مقبره ابولؤلؤ معروف به بابا شجاع الدین، در شرق جاده فین است. این بقعه، صحن و سرا، رواق و گنبدی مخروطی دارد که با کاشی های فیروزه ای و الوان پوشیده شده است. به گفته برخی از مؤلفین اسلامی ابولؤلؤ فیروز، جوان صنعتگر از مردم فین کاشان بود که اعراب او را به بردگی به مدینه بردند و چون بر اثر تحمل شکنجه های فراوان به جان آمده بود، از راه کینه جویی، عمر خلیفه دوم مسلمین را به قتل رساند. تاریخ بنای اولیه گنبد و بارگاه او معلوم نیست؛ ولی بر کاشی های قبر تاریخ ۷۷۷ هـ ق دیده می شود که ضریح ساده چوبی آن را دربر گرفته است.